

Henk Huizenga

SERIE
Taal & Didactiek

Aanvankelijk en technisch lezen

Noordhoff Uitgevers

Derde druk

Taal & Didactiek

Aanvankelijk en technisch lezen

Henk Huizenga

Derde herziene druk

Noordhoff Uitgevers Groningen/Houten

Ontwerp omslag: G2K Designers, Groningen/Amsterdam

Omslagbeeld en beelden hoofdstukopeningen: iStock/shutterstock

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen, e-mail: info@noordhoff.nl

Met betrekking tot sommige teksten en/of illustratiemateriaal is het de uitgever,
ondanks zorgvuldige inspanningen daartoe, niet gelukt eventuele rechthebbende(n) te
achterhalen. Mocht u van mening zijn (auteurs)rechten te kunnen doen gelden op
teksten en/of illustratiemateriaal in deze uitgave dan verzoeken wij u contact op te
nemen met de uitgever.

*Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die
desondanks onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en
uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen
gegevens houden zij zich aanbevolen.*

0 1 2 3 4 5 / 14 13 12 11 10

© 2010 Noordhoff Uitgevers bv Groningen/Houten, The Netherlands.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag
niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd
gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij
elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van
reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel
16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor verschuldigde vergoedingen te voldoen
aan Stichting Reprorecht (postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl).
Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en
andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot
Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060,
2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

*All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval
system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photo-
copying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.*

ISBN (ebook) 978-90-01-84100-3

ISBN 978-90-01-79476-7

NUR 842

Woord vooraf

Kinderen leren lezen is een van de kerntaken van de basisschool. Bij vrijwel alle vakken op school wordt een beroep gedaan op de leesvaardigheid van kinderen en in het maatschappelijk leven kun je als analfabeet in veel beroepen niet functioneren.

Het leesonderwijs begint traditioneel met het aanleren van de letters en het lezen van eenvoudige woorden. We noemen dat de fase van het aanvankelijk lezen. In de eerste maanden van het leesonderwijs ligt de nadruk sterk op het decoderen, het ontcijferen van de lettercode: het technisch lezen. Ook vanaf de tweede helft van groep 3 wordt er onderwijs gegeven in het technisch lezen, zij het dat de nadruk dan meer komt te liggen op het verbeteren van de leessnelheid en de expressiviteit. We noemen dat de fase van het voortgezet technisch lezen. Eigenlijk is het onmogelijk om alleen de leesteknik in aparte methoden of lessen centraal te stellen: bij lezen gaat het immers altijd om begrijpen wat er staat. Lezen is een communicatieproces en niet het kraken van een of andere geheimzinnige code. In de praktijk van het onderwijs is het wel handig om technisch lezen en begrijpend lezen geïsoleerd te onderwijzen, omdat het gaat om verschillende vaardigheden. Het is vooral een kwestie van accentuering van bepaalde lesdoelen. Het is handig om in bepaalde lessen alleen de voordrachtsaspecten van het lezen centraal te stellen. Dan kun je op die punten heel specifieke instructie geven.

In dit boek uit de reeks *Taal & Didactiek* staat het aanvankelijk en voortgezet technisch lezen centraal. Het gaat om het aanleren en verbeteren van de leesteknik. Aanvankelijk technisch lezen duid ik kortheidshalve aan als *aanvankelijk lezen* en voortgezet technisch lezen noem ik meestal kortweg *technisch lezen*. Het boek is bestemd voor pabostudenten en heeft de bedoeling een gestructureerde beschrijving te geven van alle aspecten die bij het onderwijs in technisch lezen van belang zijn. Heel vaak is het aanvankelijk lezen een kwestie van het volgen van een leesmethode. De meeste moderne methoden bevatten een uitgebalanceerde didactiek met een overstelpende hoeveelheid oefeningen, materialen en hulpmiddelen, waar je snel mee aan de slag kunt. Toch is niet in de eerste plaats de methode, maar de vrouw of de man voor de klas bepalend voor het succes van het leesonderwijs. Een leraar basisonderwijs moet meer in huis hebben dan het kunnen werken met een methode. In dit boek gaat het ook niet zozeer om bepaalde leesmethodes, maar meer om algemene principes die belangrijk zijn voor het leren lezen. Daarbij is relatief veel plaats ingeruimd voor zorgverbreding. De beginfase van het leren lezen is van cruciaal belang voor de verdere leesontwikkeling. Als een kind dreigt uit te vallen, is het van het grootste belang om zo snel mogelijk in te grijpen. In deze derde druk *Aanvankelijk & technisch lezen* wordt het stramien gevolgd dat ook de andere delen uit de reeks *Taal & Didactiek* kennen. Het boek is geactualiseerd en sluit aan bij de nieuwste inzichten, methoden en

toetsen. Het technisch lezen heeft een belangrijker plaats gekregen. Er is meer aandacht voor instructie bij technisch lezen, opbrengstgericht werken en trendanalyses. Er zijn praktijkvoorbeelden toegevoegd en de visies op het leesonderwijs komen explicieter aan bod. Hoofdstuk 3 is uitgebreid met de onderwerpen pictolezen, het klankkastje en het werken met prentenboeken.

Henk Huizenga
Hasselt, juni 2010

Inhoud

Studiewijzer 7

1 Onderwijs in lezen 9

- 1.1 Lezen in het leven 10
- 1.2 Lezen in de basisschool 11
- 1.3 Competenties voor leesonderwijs 20
Opdrachten 26

2 Het leesproces 27

- 2.1 Lezen als informatieverwerking 28
- 2.2 Leesstrategieën 34
- 2.3 Flexibel gebruik van leesstrategieën 39
- 2.4 Deelvaardigheden van het lezen 40
- 2.5 Voordrachtsaspecten van het lezen 46
- 2.6 Een model voor technisch lezen 50
Opdrachten 51

3 Geletterdheid bij peuters en kleuters 53

- 3.1 Geletterdheid 54
- 3.2 De leesontwikkeling bij peuters en kleuters 55
- 3.3 Bepalende factoren voor de leesontwikkeling 58
- 3.4 Stimuleren van ontluikende geletterdheid bij peuters 61
- 3.5 Stimuleren van beginnende geletterdheid bij kleuters 63
- 3.6 Taalmethoden voor kleuters 79
- 3.7 Zelfontdekkend leren lezen 81
Opdrachten 86

4 Doelstellingen en leerstofordening 89

- 4.1 Doelstellingen aanvankelijk en voortgezet technisch lezen 90
- 4.2 Leerstofordening bij aanvankelijk lezen 95
- 4.3 Leerstofordening bij voortgezet technisch lezen 98
Opdrachten 101

5 Instructie 103

- 5.1 Uitgangspunten voor instructie bij het aanvankelijk lezen 104
- 5.2 Instructieprincipes bij het aanvankelijk lezen 110
- 5.3 Uitgangspunten voor instructie bij het technisch lezen 115
- 5.4 Instructieprincipes bij het technisch lezen 119
- 5.5 Instructiemodellen 123
Opdrachten 127

6 Werkvormen en hulpmiddelen 129

- 6.1 Groeperingsvormen bij het leesonderwijs 130
- 6.2 Oefenvormen bij het aanvankelijk en technisch lezen 133
- 6.3 Hulpmiddelen bij het leesonderwijs 139
- 6.4 De computer als hulpmiddel bij het leesonderwijs 140
Opdrachten 145

7 Toetsing en observatie 147

- 7.1 Begripsbepaling 148
- 7.2 Toetsen van de taalvaardigheid 148
- 7.3 Toetsen van deelvaardigheden 150
- 7.4 Toetsen van de leesvaardigheid 153
- 7.5 Observatie bij het lezen 162
- 7.6 Registreren van leesvorderingen 165
- Opdrachten 171

8 Zorgverbreding en differentiatie 173

- 8.1 Achtergrond van leesproblemen 174
- 8.2 Kinderen met leesproblemen 179
- 8.3 Hulp bij leesproblemen 195
- 8.4 Speciale programma's voor kinderen met leesproblemen 201
- 8.5 Differentiatie bij het leesonderwijs 208
- Opdrachten 213

9 Methoden en leergangen 215

- 9.1 Methoden voor aanvankelijk lezen 216
- 9.2 Methoden voor voortgezet technisch lezen 231
- 9.3 Nieuwe ontwikkelingen in methoden 235
- 9.4 Beoordelen van methoden voor aanvankelijk en voortgezet technisch lezen 237
- Opdrachten 241

Literatuur 243

Illustratieverantwoording 249

Register 250

Studiewijzer

Aanvankelijk en technisch lezen behandelt de belangrijkste aspecten van het huidige onderwijs in het aanvankelijk en technisch lezen.

De onderwerpen die in het boek aan bod komen zijn:

- het leesproces
- het stimuleren van de geletterdheid bij peuters en kleuters
- de leesinstructie en bijbehorende werkvormen
- het signaleren en remediëren van leesproblemen
- de meest recente leesmethodes en benaderingen binnen het leesonderwijs
- de meest recente toetsen en observatiemiddelen

Bij elk hoofdstuk zijn de competenties geformuleerd die nodig zijn voor het verzorgen van onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen. Er wordt een aantal kenmerkende situaties beschreven die je kunt gebruiken bij het oefenen in de stageschool. Met behulp van deze situaties kun je competentieontwikkeling in beeld brengen. De verwerkingsopdrachten aan het eind van elk hoofdstuk maken het boek geschikt voor zelfstudie.

Aanvankelijk en technisch lezen wordt ondersteund door www.pabowijzer.nl:

- Het online boek (digitale hoofdstukken)
- Toetsvragen met feedback
- Samenvattingen per hoofdstuk
- Leerdoelen
- Docentenmateriaal

1

Onderwijs in lezen

Competenties

- 1 Je kunt aan anderen duidelijk maken welke verschillende leesvormen er zijn en welke werkvormen bij het leesonderwijs gebruikt kunnen worden.
- 2 Je kunt klankzuivere woorden selecteren voor oefeningen die de geletterdheid van kinderen stimuleren.
- 3 Je kunt oefeningen bedenken om de 36 grafemen van het Nederlands aan te leren.
- 4 Je kunt inspelen op de moeilijkheden die het alfabetisch schriftsysteem met zich meebrengt.
- 5 Je kunt situaties bedenken waarin het aanvankelijk en het technisch lezen als functionele taalactiviteit worden gehanteerd.

Letters zijn overal: de felgekleurde neonletters op de gevel van een discotheek, een sticker achterop een auto of het half verroeste straatbordje Tweede Regulierdwarsstraat. De mens gaat lezend door het leven. En met de komst van moderne communicatiemiddelen als internet en e-mail heeft het lezen alleen nog maar aan belang gewonnen. Het is dus noodzakelijk dat de school er veel zorg en aandacht aan besteedt om de kinderen de kunst van het lezen bij te brengen. In de paragraaf 1.1 van dit inleidende hoofdstuk zullen we daar verder op ingaan. In paragraaf 1.2 bespreken we de positie van het leesonderwijs op de basisschool. Ten slotte gaan we in paragraaf 1.3 in op de competenties waarover een leerkracht basisonderwijs moet beschikken om onderwijs te verzorgen in aanvankelijk en technisch lezen.

1.1 Lezen in het leven

In onze moderne westerse maatschappij kun je amper functioneren zonder een redelijke leesvaardigheid. Je zult niet direct van de honger omkomen en er is altijd wel een behulpzame ambtenaar of een aardige buurman die een formulier in drievoud wil invullen, maar het is onmiskenbaar dat veel aan je voorbij gaat als je niet kunt lezen en schrijven. Er zijn nog maar weinig beroepen die je als analfabeet kunt uitoefenen. Je moet bouwtekeningen lezen, nota's, orderbonnen, bestelformulieren, notulen, dienstmededelingen of e-mails. En ook in het dagelijks leven wordt er voortdurend een beroep gedaan op je leesvaardigheid. Je probeert de gebruiksaanwijzing bij een videorecorder te volgen, je brengt de aanwijzingen voor de bereidingswijze op een pak lasagnemix in de praktijk, je ziet op de borden boven de snelweg dat je toch op de verkeerde rijbaan zit of je constateert op het station dat de volgende trein pas over een uur zal vertrekken. In onze maatschappij is lezen bij uitstek een functionele vaardigheid. Je bent voortdurend bezig om je leesvaardigheid toe te passen.

Toch zijn er in Nederland nog altijd honderdduizenden analfabeten of wat we wel noemen functioneel analfabeten, mensen die wel een beetje kunnen lezen, maar onvoldoende om zich in het dagelijks leven te kunnen redden met lezen en schrijven. Vaak gaat het om mensen bij wie het proces van leren lezen niet optimaal is verlopen. Ze hadden bijvoorbeeld op school grote moeite om te onthouden welke letter bij welke klank hoorde en konden de techniek van het lezen niet goed onder de knie krijgen.

Lezen is meestal een functionele taalvaardigheid, maar dat wil niet zeggen dat je het je ook in het dagelijks leven eigen maakt. De meeste kinderen leren het op school. Lezen is de belangrijkste instrumentele vaardigheid die de school de leerlingen aanleert. Gemiddeld worden er per week zo'n 110 minuten aan leesonderwijs besteed. In groep 3 is de tijd die in het leren lezen wordt gestoken nog veel meer. In bijna alle onderwijsleersituaties op de basisschool wordt er een beroep gedaan op de leesvaardigheid van kinderen. We maken in dit verband wel een onderscheid tussen lezen als ondersteunende taalactiviteit en lezen als een functionele taalactiviteit. Lezen is een *ondersteunende taalactiviteit* als het de doelstelling heeft om de leesvaardigheid van de leerlingen te vergroten. Het gaat dus om de traditionele leeslessen, het onderwijs in het lezen. Lezen is een *functionele taalactiviteit* als de leerlingen hun leesvaardigheid moeten toepassen. Dat gebeurt in het dagelijks leven, maar ook bij schoolvakken als rekenen, aardrijkskunde en geschiedenis. We noemen het lezen in het onderwijs ook wel eens 'schools functioneel'.

Een goede leesvaardigheid is een belangrijke voorwaarde voor schoolsucces. Als kinderen blijven zitten, heeft dat vrijwel altijd te maken met achterblijvende leesprestaties. In 2004 constateerde de inspectie van het onderwijs dat aan het eind van groep drie 10–15 % van de leerlingen onvoldoende kon lezen. Dat wil zeggen dat deze kinderen grote moeite hebben om in groep 4 de methodes voor de verschillende vakken te volgen. Gemiddeld genomen kun je dus verwachten dat in een klas van dertig leerlingen er vier moeite hebben met lezen.

Lezen is niet alleen belangrijk voor schoolsucces en maatschappelijke redzaamheid, het heeft nog een belangrijke functie: leesplezier. Het lezen van een spannende thriller, een romantisch bouquetromannetje of het

Ondersteunende
taalactiviteit
Functionele
taalactiviteit

Leesplezier

nieuwste nummer van de *Donald Duck* bezorgt mensen aangename ervaringen. Ook een visueel medium als de televisie doet voortdurend een beroep op de leesvaardigheid van mensen. Veel programma's zijn niet of nauwelijks te volgen als je niet kunt lezen. Door te lezen kun je je ontspannen, je ervaringswereld verruimen of kennismaken van meningen van anderen. Kinderen voelen dat haarfijn aan. Een kleuter van vijf meldt niet zonder trots dat hij al kan lezen en als kinderen naar groep 3 gaan, hebben ze het idee dat ze een belangrijke stap maken in de richting van de grotemensenwereld, omdat ze leren lezen.

1.2 Lezen in de basisschool

In het basisonderwijs is lezen één van de belangrijkste activiteiten. Niet alleen bij taal, maar bij vrijwel alle vakken wordt een beroep gedaan op de leesvaardigheid van kinderen. Het leesonderwijs is heel divers en er zijn verschillende termen en begrippen om de leesactiviteiten van de kinderen te benoemen: niveaulezen, begrijpend lezen, stillezen, aanvankelijk lezen, forum lezen, enzovoort. De term lezen heeft meestal betrekking op het lezen als ondersteunende taalactiviteit. Lezen als functionele taalactiviteit wordt aangeduid met de inhoud van een tekst; dan heeft men het over geschiedenis, wereldoriëntatie of natuuronderwijs. Er zijn dus verschillende manieren waarop je met lezen en leesonderwijs bezig kunt zijn. In deze paragraaf willen we duidelijkheid scheppen in de gehanteerde terminologie en bespreken we kort de verschillende leesactiviteiten. We letten daarbij eerst op:

- 1 de vormen van leesonderwijs (subparagraaf 1.2.1)
- 2 de fasen in het leesonderwijs (subparagraaf 1.2.2)
- 3 de manieren van leesonderwijs (subparagraaf 1.2.3)

Tot slot gaan we in op de verschillende ideeën en visies die er zijn op het leesonderwijs (subparagraaf 1.2.4).

1.2.1 Vormen van leesonderwijs

Afhankelijk van de doelstelling van het leesonderwijs onderscheiden we drie vormen van lezen: technisch lezen, begrijpend en studerend lezen, en belevend lezen. Men spreekt in dit verband ook wel over de verschillende domeinen van het leesonderwijs. We zullen ze kort bespreken.

Technisch lezen

Technisch lezen is de vaardigheid om geschreven taal om te zetten in gesproken taal. Dat kan door het hardop verklanken van een tekst (het voorlezen), maar ook door het innerlijk verklanken, waarbij de lezer in zichzelf de woorden hoort. Het gaat in beide gevallen om het decoderen, het kraken van de code van ons schriftsysteem.

Het Nederlands heeft een *alfabetisch schriftsysteem*. Dat wil zeggen dat elke spraakklank in principe wordt weergegeven door één teken. In het woord *maan* onderscheiden we drie spraakklanken, die achtereenvolgens door de tekens *m*, *aa* en *n* worden aangeduid. Het alfabetisch schriftsysteem is de efficiëntste manier om de gesproken taal weer te geven (zie: Huizenga, 2010), maar toch geeft het bij het lezen en schrijven de nodige problemen.

**Technisch
lezen**

**Alfabetisch
schriftsysteem**

Een eerste probleem heeft te maken met het herkennen van spraakklanken in een woord. Als we een woord willen schrijven, kunnen we het uit elkaar halen in spraakklanken en daar de bijbehorende letter voor noteren. Zo kun je /roos/ uit elkaar halen in de klanken /r/, /oo/ en /s/ en dat noteren als *roos*. Nu gebruiken we voor de spelling van woorden niet alle spraakklanken die de Nederlandse taal kent. Er zijn spraakklanken waar we geen apart teken voor hebben.

In het woord *deur* klinkt de /eu/ anders dan in *neus*. Toch geven we beide spraakklanken door hetzelfde teken weer. Het klankverschil tussen de /eu/ uit *deur* en de /eu/ uit *neus* is namelijk niet zo groot dat het betekenisverschil tussen woorden veroorzaakt. Dat is bijvoorbeeld wel het geval met de /o/ en de /oo/. In de klankgroepen /bos/ en /boos/ is het verschil tussen de /o/ en de /oo/ ook bepalend voor het verschil in betekenis. In onze taal worden dus geen spraakklanken weergegeven, maar alleen spraakklanken die betekenisverschil tussen woorden kunnen veroorzaken. Dergelijke betekenisonderscheidende spraakklanken noemen we wel *fonemen*. De /eu/ in *deur* en de /eu/ in *neus* zijn dus hetzelfde foneem, maar twee verschillende spraakklanken. Een foneem is eigenlijk een abstract begrip en dat maakt het voor kinderen erg lastig om in een woord fonemen te herkennen. Ze schrijven bijvoorbeeld vaak *dur* in plaats van *deur*.

Fonemen

Een tweede moeilijkheid is dat er niet genoeg letters zijn om alle fonemen weer te geven. In het Nederlands kennen we 36 fonemen en de letters van het Latijnse alfabet zijn niet toereikend om alle fonemen aan te duiden. Van de 26 letters zijn er maar 23 te gebruiken. De *q* en *x* duiden twee fonemen aan en voor de *c* kunnen we de *k* of de *s* gebruiken. In het Nederlands hebben we dat opgelost door fonemen weer te geven door combinaties van letters als *ee*, *oe*, *ie* enzovoort. Een letter of een lettercombinatie die een foneem weergeeft, noemen we wel een *grafeem*. De *i* en de *e* zijn dus grafemen, maar ook de lettercombinaties *ie* of *ee*. Kinderen die leren lezen, vinden het soms heel lastig om uit te maken welke letters samen één grafeem vormen. Ze lezen het woord *ploeg* in eerste instantie als /p/, /l/, /o/, /e/, /g/, omdat ze niet direct zien dat de *o* en de *e* één grafeem vormen. Vooral bij twee verschillende letters die samen een foneem weergeven, komt dat nogal eens voor. In groep 3 leren de kinderen alle 36 basisgrafemen (zie figuur 1.1). De grafemen die we overgenomen hebben uit andere talen, komen later aan bod.

Grafeem

Een derde moeilijkheid is dat de koppeling tussen grafemen en fonemen niet eenduidig is. Sommige fonemen kunnen door meer dan één grafeem worden weergegeven en omgekeerd kan een bepaald grafeem verwijzen naar twee verschillende fonemen. In het woord *den* geeft het grafeem *d* de /d/ weer, maar in het woord *bad* staat de *d* voor het foneem /t/. Het grafeem *o* moeten we in *pot* lezen als /o/, maar in *poten* als /oo/. En in *vergeten* moeten we de *e* achtereenvolgens verklanken als /u/, /ee/ en /u/. Dat levert voor kinderen die zich ons schriftsysteem eigen moeten maken de nodige problemen op. Bij het aanvankelijk lezen probeert men dit te ondervangen door kinderen in het begin alleen woorden aan te bieden waar de koppeling tussen foneem en grafeem wel eenduidig is. We noemen dat ook wel *klankzuivere woorden*. Het zijn woorden waarin een foneem door het normale grafeem wordt weergegeven, als *aap*, *noot*, *mies*, *maan*, *roos*, *vis*, *rik*, *lees* en *naam*.

Klankzuivere woorden

FIGUUR 1.1 Overzicht van de 36 Nederlandse grafemen

Klinkers		Medeklinkers	
Korte klanken	Lange klanken	Enkele	Dubbele
a	aa	p	ch
e	ee	b	ng
o	oo	t	
u	uu	d	
i		k	
		f	
Tweeteckenklanken		v	
ei		s	
ij		z	
au		h	
ou		g	
eu		l	
ie		r	
ui		j	
oe		m	
		n	

Technisch lezen is niet alleen een kwestie van decoderen of verklanken van wat er op papier staat. Iemand die voorleest, legt ook bepaalde accenten in een zin of probeert in zijn manier van spreken bepaalde emoties te leggen. Als bij het technisch lezen de nadruk ligt op het op een natuurlijke manier lezen van de tekst, spreken we ook wel van *voordrachtslezen* of expressief lezen. Het gaat hier om zaken als een goede uitspraak, de zinsmelodie of de juiste afwisseling van het leestempo. In paragraaf 2.5 worden de voordrachtsaspecten van het technisch lezen verder besproken.

Voordrachtslezen

Begrijpend en studerend lezen

Begrijpend lezen is het achterhalen van de betekenis van een tekst (vergelijk Robbe, 2008). Het begrip tekst moet je daarbij heel ruim opvatten: het kan gaan om een los woord op een mededelingenbord tot een lijvige literaire roman. Begrijpend lezen kan uiteraard niet zonder technisch lezen. Het decoderen is een voorwaarde voor het begrijpen. Kinderen die veel moeite hebben met het lezen van een tekst komen aan het begrijpen niet toe. Het omzetten van grafemen in fonemen legt zo'n groot beslag op het werkgeheugen dat ze niet in staat zijn het gelezene te interpreteren of in verband te brengen met hun eigen ervaring.

Begrijpend lezen

Technisch lezen is overigens heel lastig los te koppelen van begrijpend lezen. Voor het goed expressief lezen van een tekst is het zelfs noodzakelijk dat een lezer de tekst ook goed begrijpt. Je kunt wel alleen de leestechiek trainen door bijvoorbeeld te werken met onzinwoorden, maar dat is weinig motiverend voor kinderen. Daarom wordt in methoden voor technisch lezen ook altijd aandacht besteed aan het begrijpend lezen.

Studerend lezen gaat nog een stap verder dan begrijpend lezen: de lezer moet ook de inhoud van een tekst kunnen vastleggen in bijvoorbeeld een

Studerend lezen

schema of een samenvatting. Studerend lezen kun je beschouwen als een toepassing van begrijpend lezen, waarbij je gebruikmaakt van studietechnieken als onderstrepen, schematiseren en samenvatten. Het is een vorm van lezen die je meestal alleen in de hoogste groepen van de basisschool tegenkomt. Vroeger waren er nog wel aparte methoden voor studerend lezen, maar tegenwoordig is het opgenomen in methoden voor begrijpend lezen.

Belevend lezen

Belevend lezen

Bij belevend lezen staat de emotionele betrokkenheid van de lezer bij een tekst centraal. Het gaat erom dat de lezer in staat is zich in te leven in de personages uit een verhaal, bepaalde emoties kan meevoelen en zich door de verhaalde gebeurtenissen laat meenemen. Het wordt ook wel leesbevordering genoemd.

Er bestaan geen aparte methoden voor belevend lezen; er wordt wel aandacht aan besteed in taalmethoden. Ook in methoden voor technisch lezen vind je het terug, zij het op bescheiden schaal. Je kunt het belevend lezen bevorderen door allerlei verwerkingsactiviteiten als dramatische expressie of creatief schrijven.

1.2.2 Fasen in het leesonderwijs

In alle groepen van de basisschool wordt aandacht besteed aan het lezen van boeken, maar het reguliere leesonderwijs begint in de meeste scholen pas in groep 3 met het aanvankelijk lezen. Wat in de groepen 1 en 2 aan de ontwikkeling van de leesvaardigheid gebeurt, noemen we voorbereidend lezen. De leesactiviteiten in de groepen 4 tot en met 8 vallen onder het voortgezet lezen. We bespreken deze drie fasen kort.

Vorbereidend lezen

Alle activiteiten waarbij de kinderen niet zelf lezen, maar die wel op de een of andere manier kinderen voorbereiden op het lezen, noemen we voorbereidend lezen. Het kan zowel een voorbereiding zijn op het technisch lezen, het begrijpend lezen als het belevend lezen. Als een kind bezig is met schuurpapier letters of een rijmoefening doet met de juf, is dat een voorbereiding op het technisch lezen. Het samen praten over wat er allemaal te zien is op een poster is een voorbereiding op het begrijpend lezen. En als een juf een spannend verhaal voorleest, heeft dat alles te maken met belevend lezen.

Door het gebruik van de term voorbereidend lezen geef je aan dat de activiteiten in groep 1 en 2 eigenlijk alleen belangrijk zijn als een soort aanloop naar groep 3. Je gaat voorbij aan de eigen ontwikkeling die een kleuter doormaakt. Daarom hanteert men tegenwoordig liever de term *beginnende geletterdheid*. Daaronder verstaan we de spontane belangstelling van peuters en kleuters voor het geschreven woord. In hoofdstuk 3 gaan we verder in op het stimuleren van de geletterdheid bij peuters en kleuters.

Beginnende geletterdheid

Aanvankelijk lezen

De fase van het leesonderwijs waarin de kinderen de foneem-grafeemkoppeling leren, noemen we het aanvankelijk lezen. Het beslaat meestal de eerste helft van groep 3. In de fase van het aanvankelijk lezen houden de kinderen zich voornamelijk bezig met het zich eigen maken van de leestech-

niek. Dat gebeurt meestal aan de hand van een leesmethode, zoals *Veilig leren lezen* en *De leessleutel*.

Voortgezet lezen

Als de kinderen eenmaal alle letters kennen, begint de fase van het voortgezet lezen. In deze fase kom je zowel technisch lezen als begrijpend en belevend lezen tegen. Voor voortgezet technisch lezen bestaan aparte methoden (bijvoorbeeld *Estafette* of *Lekker lezen*). Maar ook in methoden voor aanvankelijk lezen wordt al wel aandacht besteed aan begrijpend en belevend lezen.

Bij voortgezet technisch lezen gaat het vooral om het vergroten van het leestempo, het automatiseren van leesstrategieën en het realiseren van een goede voordracht.

Verreweg de meeste aandacht in de fase van het voortgezet lezen gaat uit naar het begrijpend lezen. Ook hiervoor wordt meestal een aparte leesmethode gebruikt, zoals *Overal tekst*, *Tekstverwerken* en *Goed gelezen*.

Ook zijn er methoden voor voortgezet lezen die aandacht besteden aan alle drie de leesvormen: technisch lezen, begrijpend lezen en belevend lezen (bijvoorbeeld *Ondersteboven van lezen*).

1.2.3 Manieren van leesonderwijs

We hebben tot nu toe een onderscheid gemaakt naar de verschillende doelen van het lezen en de drie stadia in het leesonderwijs. Een derde onderscheid heeft betrekking op wat meer zichtbare zaken, de manier waarop het leesonderwijs gegeven wordt. Bij het leesonderwijs worden verschillende werkvormen en groeperingsvormen gehanteerd en dat levert weer allerlei varianten van het lezen op.

Werkvormen

Je kunt heel veel verschillende werkvormen toepassen bij het technisch lezen. In paragraaf 6.2 bespreken we ze uitgebreid. Uitgaande van de manier waarop kinderen lezen, kunnen we een tweedeling maken in werkvormen: stillezen en hardop lezen.

Bij het *stillezen* lezen de kinderen zachtjes voor zichzelf een tekst. Het wordt soms gebruikt als voorbereiding op het hardop lezen van een tekst.

Als kinderen een tekst eerst een keer voor zichzelf hebben doorgelezen, kennen ze de inhoud en zijn ze bedacht op bepaalde leesteknische problemen. Door de werkvorm van het stillezen toe te passen is het natuurlijk goed mogelijk om te differentiëren in je leesonderwijs. Jonge kinderen hebben nogal eens moeite met het stillezen; vaak hebben ze nog de steun van het hardop verklanken van de tekst nodig. Daarom wordt het *hardop lezen* veelvuldig toegepast bij het aanvankelijk lezen. Bij het hardop lezen ligt de nadruk vaak op een goede voordracht.

Aan het hardop lezen moet niet overdreven veel belang worden toegekend. In het dagelijks leven zijn er niet zoveel situaties waarin je een tekst moet voorlezen (vergelijk Van Peer, 1992). Het stillezen is een vaardigheid die veel meer voorkomt en het ligt dus voor de hand om in het onderwijs daar het accent op te leggen. Toch is het nodig om aandacht te besteden aan het hardop lezen, omdat je anders geen inzicht kunt krijgen in de vaardigheid in het technisch lezen van kinderen.

Stillezen

Hardop lezen

Groeperingsvormen

Lezen gebeurt vaak klassikaal of in groepen; dat is overzichtelijker voor de

leerkracht. Vooral bij het aanvankelijk lezen is het klassikaal lezen heel gebruikelijk. Maar er zijn meer groeperingsvormen mogelijk. De kinderen kunnen ook individueel lezen, in tweetallen of in kleine groepen. Zo kennen we vrij lezen, duolezen, en groepslezen. Als de groepen zijn ingedeeld naar leesniveau, spreken we ook wel van niveaulezen.

Leeskring

Een bijzondere vorm van individueel lezen is de *leeskring*. Hierbij zitten de kinderen in een kring en leest één kind aan de rest een fragment van een boek voor. Het kind heeft het boek zelf uitgekozen en probeert aan anderen duidelijk te maken wat er zo bijzonder aan is.

Forumlezen

Een speciale vorm van groepslezen is *forumlezen*. Hierbij fungeert een groepje kinderen als een forum dat aan de rest van de klas een tekst voorleest. In paragraaf 6.1 komen de verschillende groeperingsvormen van het lezen uitvoeriger aan de orde.

1.2.4 Visies op leesonderwijs

Op veel Nederlandse basisscholen is het gebruikelijk dat de kinderen in groep 3 beginnen met systematisch leesonderwijs met behulp van een methode zoals *Veilig leren lezen* en *De leessleutel*. Voor het voortgezet technisch lezen is de situatie wat gevarieerder, maar ook hier maken veel scholen gebruik van een methode. Dat wil niet zeggen dat leerkrachten in groep 3 uitsluitend methodeslaven zijn en dat onderwijs in technisch lezen een kwestie is van het boekje van voor naar achteren door werken. Er zijn meer manieren om je leesonderwijs vorm te geven en er bestaan verschillende opvattingen over hoe je onderwijs in technisch lezen moet verzorgen. De verschillende opvattingen laten zich beschrijven met behulp van de volgende tegenstellingen:

- 1 ondersteunend of functioneel
- 2 methodisch of niet-methodisch
- 3 geïsoleerd of geïntegreerd
- 4 sturend of kindvolgend

Deze tegenstellingen hebben te maken met de doelstelling, het gebruikte

materiaal, de relatie met andere taalactiviteiten en het moment waarop we starten met het leesonderwijs. We lichten ze achtereenvolgens toe.

Ondersteunend of functioneel?

Het onderwijs in technisch lezen heeft meestal als doel om de vaardigheid in het lezen te vergroten. We hebben dat in paragraaf 1.1 lezen als ondersteunende taalactiviteit genoemd, omdat het onderwijs dient als ondersteuning van het toepassen van de leesvaardigheid in het dagelijks leven.

Als je het aanvankelijk lezen ziet als een ondersteunende taalactiviteit, besteed je vooral aandacht aan het aanleren van de letters en doe je veel oefeningen in het analyseren van woorden. Je bent dan voornamelijk bezig met de leesteknik en veel minder met de functie van het lezen.

Als je het technisch lezen vooral ziet als een ondersteunende taalactiviteit, wil dat zeggen dat je leesstrategieën oefent en kinderen traint in het snel herkennen van woorden. Dat gebeurt vaak aan de hand van rijen woorden met lastige letterclusters die veelvuldig moeten worden gelezen om het automatiseren te bevorderen.

Daarnaast kennen we ook lezen als functionele taalactiviteit en hierbij ligt de doelstelling vooral op het gebied van de functionele toepassing. Voor technisch lezen betekent dat dat je in het onderwijs vooral de nadruk legt op situaties waarin het voorlezen van een tekst een duidelijke functie heeft en voor kinderen betekenisvol is. Je zult dan meer de nadruk leggen op bepaalde werkvormen zoals de leeskring, forumlezen, radiolezen of tutorlezen. In hoofdstuk 6 gaan we hier verder op in. Ook kijk je meer naar aantrekkelijke teksten die zich er goed voor lenen om aan anderen voor te lezen.

Methodisch of niet-methodisch?

Zoals gezegd maken de meeste basisscholen gebruik van een methode voor aanvankelijk lezen. De verschillen tussen methoden zijn niet heel erg principieel. Het belangrijkste verschilpunt ligt in de vraag of je kinderen ook letters moet aanbieden die nog niet eerder zijn behandeld. De meeste methoden leren kinderen de letters aan met behulp van een basiswoord, waarbij de kinderen nog niet direct alle letters van dat basiswoord hoeven te kennen. Andere methoden leren eerst uitvoerig alle letters van een basiswoord aan voor ze verder gaan met een nieuw basiswoord. In hoofdstuk 9 vind je hier meer informatie over.

De meeste scholen volgen ook de opbouw van de methode, waarbij gemakshalve voorbijgegaan wordt aan de letters die individuele kinderen al kennen.

Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw staat ook het niet-methodisch leesonderwijs meer in de aandacht. Men probeert vooral aan te sluiten bij de natuurlijke leesontwikkeling van kinderen en begint met het leesonderwijs als een kind er aan toe is. Dit soort benaderingen wordt vaak natuurlijk leren lezen of functioneel leren lezen genoemd, waarmee aangegeven wordt dat men aansluit bij de natuurlijke leesontwikkeling van kinderen en het functionele aspect van het leren lezen voorop stelt. In paragraaf 3.6 en subparagraaf 9.1.6 kun je er meer over lezen.

De meeste leesdeskundigen zijn tegenwoordig van mening dat lezen het best methodisch kan worden aangeleerd. Leren lezen is geen natuurlijk proces, zoals leren spreken. Veel kinderen hebben een goede instructie

nodig om een goede lezer te worden. Als we te lang wachten met leren lezen, wordt de achterstand van zwakke lezers alleen maar groter (zie Vernooy, 2006 en Pressley, 2006).

Alle moderne methoden hebben mogelijkheden om tegemoet te komen aan de verschillen die er zijn aan het begin van groep 3. De kinderen die al kunnen lezen, volgen dan een apart programma en de zwakke lezers krijgen meer instructie en begeleiding. Ook methoden voor technisch lezen bieden vaak de mogelijkheid om met verschillende niveaugroepen te werken.

VOORBEELD 1.1

Lezen in niveaugroepen

Meester Chris besteedt in groep 5 twee keer een half uur aan technisch lezen. Hij gebruikt geen methode, omdat hij vindt dat die te weinig uitdagend is voor de kinderen en het leesplezier van kinderen niet bevordert. Omdat de leesprestaties nogal uiteenlopen vindt hij het wel zinvol om gestructureerd woorden met een bepaalde leesmoeilijkheid in te oefenen. Hij probeert daarbij zoveel mogelijk gebruik te maken van motiverende werkvormen. De zwakste lezers oefenen met de remedial teacher RALFI-lezen, de andere kinderen worden door hemzelf begeleid.

Op dinsdagmorgen na de pauze deelt meester Chris aan de vier kinderen die in AVI M4 lezen een A4-tje uit met woorden die eindigen op -lijk en -heid. De kinderen die al in AVI E6 lezen mogen vrij lezen en moeten een kort boekverslag op de website zetten. De andere kinderen gaan radiolezen, waarbij ze een tekst inoefenen met veel -lijk- en -heid-woorden die de meester uit de map *Speciale Leesbegeleiding* heeft gehaald. De meester begeleidt de vier zwakste lezers aan de instructietafel en leert ze om de achtervoegsels -lijk en -heid te herkennen. De kinderen mogen op het werkblad de achtervoegsels onderstrepen en daarna in tweetallen de woorden oefenen. Hierbij wordt ook de tijd opgenomen en krijgen de kinderen de gelegenheid om hun persoonlijke record te verbeteren. Na twintig minuten mogen de kinderen van het radiolezen hun teksten voorlezen. Ze lezen om de beurt een stukje. De andere kinderen luisteren en kunnen na afloop reageren op de tekst.

Op donderdag mogen de vier zwakste lezers de tekst die op dinsdag is gebruikt bij het radiolezen inoefenen. De kinderen die al in AVI 9 zitten helpen hen daarbij door duolezen, waarbij ze om de beurt of soms tegelijkertijd de tekst lezen. De rest van de kinderen bereidt een prentenboek voor dat ze 's middags in het kader van tutorlezen aan de jongste kleuters zullen gaan voorlezen.

Geïsoleerd of geïntegreerd?

Bij het aanvankelijk lezen werd van oudsher sterk de nadruk gelegd op het aanleren van de leesteknik. Het ging vooral om het decoderen, de betekenis was minder belangrijk. Het lezen werd dus geïsoleerd aangeleerd. De laatste jaren zijn de methoden voor aanvankelijk lezen veel breder geworden en wordt aandacht besteed aan verschillende taalvaardigheden.

Veilig leren lezen is een geïntegreerde methode en heeft ook leerlijnen voor schriftelijke taalontwikkeling, spellen, begrijpend lezen, mondelinge taalontwikkeling en woordenschat.

Dat neemt niet weg dat de meeste aandacht nog wel uitgaat naar het aanleren van de letters. Je kunt de geïntegreerde methode dus heel eenzijdig gebruiken.

Ook het technisch lezen wordt vaak geïsoleerd aangeleerd. In methoden ligt de nadruk op het verbeteren van de leestechniek en worden er nauwelijks relaties gelegd met andere taalvaardigheden. Je kunt het technisch lezen ook meer integreren met andere taalvaardigheden door bijvoorbeeld de categorieën uit de spellingmethode te gebruiken voor het trainen van de leesvaardigheid. Je kunt ook gebruikmaken van teksten uit bijvoorbeeld de zaakvakmethoden.

VOORBEELD 1.2

Integratie van technisch lezen

Juf Barbara heeft in groep 7 geen methode voor technisch lezen, maar ze gebruikt de spellingmethode als uitgangspunt voor het trainen van de leesvaardigheid. Op maandag introduceert ze de woorden van een woordpakket en de kinderen oefenen in de loop van de week met behulp van een spellingschrift en het computerprogramma. Op donderdag is er ruim een half uur aandacht voor technisch lezen, waarbij de kinderen oefenen met het lezen van de woorden van de spellingcategorie. Vandaag zijn de woorden met *-air* aan de beurt. In de spellingmethode is een beperkt aantal woorden opgenomen: *miljonair, populair, ordinaire, meubilair* en *spectaculaire*. Elke week mogen twee kinderen met behulp van het rijmwoordenboek nieuwe woorden zoeken die geoefend worden met het technisch lezen. De woorden worden op het smartboard getoond en er wordt aandacht besteed aan de betekenis en waar je op moet letten bij het lezen van de woorden. Justin en Melvin hebben er nog een paar woorden bij gevonden: *militaire, miljardaire, sanitaire, spectaculaire, universitaire* en *humanitaire*. Juf Barbara geeft bij de klassikale instructie een aantal aanwijzingen voor het lezen van de woorden. 'Probeer het woord eerst in stukjes te lezen: mil – jo – nair. En let op het laatste stukje. Er staat ai, maar je zegt een lange e. Een beetje net als de geiten van de kinderboerderij: mmeeehh.' Daarna gaat de helft van de kinderen die wat meer moeite heeft met technisch lezen, in tweetallen oefenen met flitskaartjes, die ze zelf moeten knippen uit een A4-tje. Als ze klaar zijn met flitsen, mogen ze een speurpuzzel maken met woorden met *-air* erin. De andere kinderen mogen op de computer een verhaaltje maken met woorden met *-air* erin of ze mogen kaartjes maken voor het leeskwartet dat in de loop van het jaar is opgebouwd. Als de verhaaltjes en kwartetkaarten klaar zijn, wordt er gewisseld.

Sturend of kindvolgend?

De leeftijd waarop de kinderen met het leesonderwijs beginnen, verschilt van land tot land. In Engeland begint men met het aanvankelijk lezen als kinderen vijf jaar zijn en in Finland start men bij zevenjarige kinderen. In Nederland is het gebruikelijk om met het leesonderwijs te beginnen als kinderen de leeftijd van zes jaar hebben. Kinderen die in september jarig zijn, mogen ook nog meedoen en voor een enkele pientere kleuter die pas in oktober zijn verjaardag viert, wordt ook nog wel eens een uitzondering gemaakt, maar de rest van de vijfjarige kinderen moet wachten tot augustus van het volgend schooljaar. Dat kan nadelig zijn voor die kleuters bij wie in de loop van het schooljaar het spontaan lezen op gang komt en voor wie de activiteiten in de kleuterklas onvoldoende uitdaging hebben. Al met al kun je stellen het moment waarop het leesonderwijs start, sterk gestuurd

wordt van buitenaf. We beginnen op een vast tijdstip en ook de volgorde waarin de kinderen de letters leren, ligt vast in de methode. Er zijn ook opvattingen die meer kindvolgend zijn en willen starten met het leesonderwijs als het kind daar aan toe is. Dat kan met behulp van een methode door twee keer per jaar (augustus en januari) te beginnen met het leesonderwijs. Je kunt ook zonder methode werken en dan kom je heel dicht in de buurt van het functioneel aanvankelijk lezen.

Vaak zal de keuze voor het onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen er één zijn voor of tegen het gebruik van een methode. Methoden zijn vaak niet kindvolgend, maar sterk sturend. Toch kun je ook met een leesmethode aansluiten bij de ontwikkeling van een kind, maar dat vergt natuurlijk nogal wat van de organisatie van je onderwijs. Je zult dan sterk moeten differentiëren of adaptief onderwijs moeten geven, waarbij je tegemoet komt aan de onderwijsbehoeften van kinderen. Meer hierover vind je in paragraaf 8.5.

1.3 Competenties voor leesonderwijs

Kinderen leren lezen is geen eenvoudige zaak. Er zijn natuurlijk vlugge vogels die zichzelf moeiteloos leren lezen, maar het gros van de leerlingen uit groep 3 heeft de instructie en de begeleiding van de leerkracht hard nodig. Kinderen die moeite hebben om het tempo van de leesmethode te volgen, hebben zelfs intensieve hulp van een leerkracht nodig. Datzelfde geldt voor het voortgezet technisch lezen. Een leerkracht heeft bij het onderwijs veel steun aan een methode, maar je kunt niet klakkeloos de handleiding volgen en een lesje afdraaien. Je zult zelf keuzes moeten maken in wat voor leerstof je de kinderen aanbiedt, welke materialen je gebruikt en welke kinderen nog extra oefening nodig hebben. Voor het verzorgen van onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen heeft een leerkracht veel vakspecifieke competenties nodig. In deze paragraaf willen daar verder op ingaan. We bespreken eerst de algemene competenties voor de leerkracht basisonderwijs, daarna komen de vakspecifieke competenties aan de orde en tot slot geven we een aantal kenmerkende situaties voor het onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen.

1.3.1 Algemene competenties voor de leerkracht basisonderwijs

Als leerkracht in het basisonderwijs ben je niet alleen maar bezig met het overdragen van kennis of het aanleren van vaardigheden. Je bent ook bezig het gedrag van kinderen te beïnvloeden, je brengt bepaalde normen en waarden over en je wilt kinderen stimuleren en veiligheid bieden. Daarvoor gebruik je methoden of je ontwikkelt zelf materiaal, je organiseert, je overlegt met collega's, met kinderen en met ouders, kortom je moet beschikken over een groot repertoire van bekwaamheden en competenties om als leerkracht te functioneren.

De bekwaamheden voor een leerkracht basisonderwijs zijn beschreven door de Stichting Beroepskwaliteit Leraren (SBL; zie: www.lerarenweb.nl).

Volgens de SBL geeft de term 'bekwaamheid' aan dat de leraar in staat is datgene uit te voeren wat van hem verwacht mag worden. *Bekwaamheid* omvat een geïntegreerd geheel van kennis, inzicht, vaardigheden, motivatie,

persoonlijke eigenschappen en gedragsrepertoire. Dat geheel stelt iemand in staat op een correcte manier te handelen in een bepaalde situatie. In het werk van de leraar onderscheiden we deelaspecten. Vervolgens wordt de bekwaamheid voor deze deelaspecten aangegeven. Die bekwaamheid voor deelaspecten noemen we *competentie*. Volgens de SBL is leraarsbekwaamheid dus opgebouwd uit verschillende competenties, zoals competent in het lesgeven of competent in het samenwerken met collega's. Beroepscompetenties kun je beschouwen als de eisen die aan het beroep van leraar basisonderwijs gesteld worden.

Voor het beroep 'leraar primair onderwijs' zijn door de SBL zeven algemene competenties beschreven (zie figuur 1.2). Dit SBL-model is door het ministerie van OCW aangemerkt als het competentiemodel voor de lerarenopleidingen in Nederland.

Competentie

1

FIGUUR 1.2 Beroepscompetentiemodel van het SBL

Context	Met leerlingen	Met collega's	Met omgeving	Met zichzelf
Interpersoonlijk	1			
Pedagogisch	2	5	6	7
Vakinhoudelijk en didactisch	3			
Organisatorisch	4			

In figuur 1.2 worden dus zeven competentiegebieden onderscheiden:

- 1 interpersoonlijke competentie
- 2 pedagogische competentie
- 3 vakinhoudelijke/didactische competentie
- 4 organisatorische competentie
- 5 competent in het samenwerken met collega's
- 6 competent in het samenwerken met de omgeving
- 7 competent in reflectie en ontwikkeling

In het kader van dit boek zullen we ons alleen bezighouden met de vakinhoudelijke/didactische competenties en dan ook nog maar een klein onderdeel daarvan, namelijk het verzorgen van onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen. Maar bij het leren lezen spelen natuurlijk alle beroepscompetenties een rol. Bij een leesles komt heel wat organisatie kijken, er is voortdurend interactie met de kinderen, je vraagt een collega raad over een kind dat hardnekkig spellend blijft lezen of je informeert de ouders over de prestaties op de Drie-Minuten-Toets (DMT).

Meer over de algemene competenties voor de leerkracht basisonderwijs kun je vinden in Dekker en Zijlstra (2003).

1.3.2 Vakspecifieke competenties

Het verzorgen van onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen valt onder de vakinhoudelijke en vakdidactische competenties. Binnen dit competentiegebied kun je nog weer vier niveaus onderscheiden (vergelijk Huizenga en Robbe, 2005):

- 1 methodelessen verzorgen of werken volgens een vast model
- 2 zelf lessen ontwerpen

- 3 adaptief werken
- 4 lessenseries geven en thematisch werken

Voor elk vakgebied kun je die vakspecifieke competenties meer of minder gedetailleerd omschrijven. In Huizenga en Robbe (2005) is dat voor het vak taalonderwijs globaal gebeurd. Daar worden de volgende negen aspecten aan taalcompetenties onderscheiden:

- 1 taalactiviteiten verantwoorden
- 2 de beginsituatie van kinderen bepalen
- 3 de doelstelling van je taalactiviteiten bepalen
- 4 een didactische route bepalen
- 5 kinderen motiveren voor de les
- 6 een goede instructie geven
- 7 de juiste werkvormen gebruiken
- 8 de goede materialen gebruiken
- 9 je onderwijs evalueren

Voor de verschillende domeinen van het taalonderwijs kun je deze taalcompetenties nog weer verder uitwerken. In dit boek hanteren we een iets andere indeling. In elk hoofdstuk hebben we de competenties beschreven waarover je moet beschikken om goed onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen te kunnen geven. De negen aspecten die hiervoor genoemd zijn, vind je erin terug.

De vakspecifieke competenties zijn beschreven in termen van vaardigheden die je in de praktijk van het onderwijs nodig hebt. Maar die vakdidactische vaardigheden veronderstellen weer kennis van verschillende leesdidactische zaken. Dat komt uitgebreid in dit boek aan de orde. Je kunt de lijst met competenties dus heel goed gebruiken als leidraad voor het bestuderen van dit boek.

1.3.3 Kenmerkende situaties voor aanvankelijk en technisch lezen

De algemene competenties en de vakspecifieke competenties zijn geformuleerd in termen van vaardigheden. Competenties gebruik je altijd in een concrete situatie, zoals het geven van een les, het afnemen van een toets, het schrijven van een handelingsplan of het voeren van een overleg. Zo'n concrete werksituatie die typerend is voor een beroep, noemen we ook wel een *kenmerkende situatie*. Een kenmerkende situatie is dus wat anders dan een vaardigheid van een leerkracht; het heeft altijd betrekking op concreet zichtbaar handelen in de onderwijspraktijk. Er zijn relatief eenvoudige situaties (zoals het afnemen van een AVI-toets) en zeer complexe situaties (bijvoorbeeld een halfjaar lang onderwijs in aanvankelijk lezen geven). Je kunt de vier verschillende niveaus van vakdidactisch en vakinhoudelijk handelen die in subparagraaf 1.3.2 geformuleerd zijn, beschouwen als algemene kenmerkende situaties die niet zijn toegesneden op een bepaald vakgebied.

In figuur 1.3 geven we een wat uitgebreidere omschrijving van de vier vakdidactische niveaus.

Kenmerkende situatie

FIGUUR 1.3 Niveaus in taaldidactische competenties**Niveau 1 Methodelessen verzorgen of werken volgens een vast model**

Je bereidt lessen voor met behulp van methodisch materiaal of met behulp van een eenvoudig onderwijsontwerp. Je volgt daarbij grotendeels de gekozen structuur van de methode en houdt enigszins rekening met de verschillen in de groep.

Niveau 2 Zelf lessen ontwerpen

Je ontwerpt zelfstandig lessen en selecteert daarbij inhouden uit verschillende bronnen. Je houdt rekening met de beginsituatie en verbindt leerstof, leerling en leefwereld met elkaar. Je start lessen op een aansprekende manier. Je geeft doelgerichte instructie en hanteert gevarieerde werkvormen. Je houdt gedurende een dagdeel rekening met verschillen in niveau en tempo in de groep.

In je voorbereiding beschrijf je globaal de leerstappen en houd je rekening met de leerstof, de leerling en de leefwereld. Je beschrijft de inleiding inclusief de motiverende aspecten die je hanteert, je geeft een tijdpad aan en je beschrijft het gebruik van hulpmiddelen. Je maakt in de leerinhouden een onderscheid tussen hoofd- en bijzaken. Je geeft aan hoe de les wordt afgerond. Je formuleert voor de les algemene doelen in termen van leertaken.

Niveau 3 Adaptief werken

Je ontwerpt (zo mogelijk samen met de kinderen) een krachtige leeromgeving in je groep en je lessen. Je werkt gedurende een dag aan kennis-, inzichts- en vaardigheidsdoelen. Je stemt de leerinhouden en ook je doen en laten af op de leeftijdsgroep en je houdt in werkvormen, instructie en begeleiding rekening met individuele verschillen en kwaliteiten. Je hebt bijzondere aandacht voor kinderen met speciale leerbehoeften. Je motiveert de kinderen voor hun leertaken, daagt hen uit en helpt hen om hun taken met succes af te ronden. Je leert de kinderen leren, ook van en met elkaar, om daarmee onder andere hun zelfstandigheid te bevorderen. Je controleert (tussentijds) of de leerlingen de gestelde leerdoelen halen en past je onderwijs daarop aan.

In je voorbereiding beschrijf je hoe je denkt in te spelen op de verschillende begeleidingsbehoeften van de leerlingen.

Niveau 4 Lessenseries geven en thematisch werken

Je werkt over een langere periode doelgericht aan de ontwikkeling van verschillende vak- en vormingsgebieden. Je sluit aan op eerder gerealiseerde doelstellingen en gesignaleerde begeleidingsbehoeften van kinderen. In je organisatie houd je rekening met de verschillen tussen de kinderen. Je integreert verschillende vak- en vormingsgebieden in thematisch werken en maakt hierbij gebruik van de leerbehoeften en het verschil in capaciteiten van de kinderen. Je ontwikkelt kennis-, inzicht-, vormings- en vaardigheidsdoelen.

In je voorbereiding houd je met al deze aspecten rekening.

Als je wilt aantonen dat je in deze kenmerkende situaties van opklimmend niveau kunt functioneren, moet je al heel wat onderwijservaring hebben. We kunnen de kenmerkende situaties ook wat specifiekere formuleren, meer toegesneden op een bepaald vakgebied. Voor het aanvankelijk en technisch lezen vind je in figuur 1.4 en 1.5 voor elk niveau één of meer kenmerkende situaties geformuleerd. Er zouden nog wel meer kenmerkende situaties te noemen zijn, maar deze situaties geven een goed beeld van wat onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen inhoudt. Je bent competent om onderwijs in aanvankelijk en technisch lezen te geven als je in al deze situaties kunt functioneren. Je kunt ze ook beschouwen als oefensituaties waarin je in de praktijk kunt oefenen. Daarbij moet je wel bedenken dat je nooit

alleen maar met vakinhoudelijke en vakdidactische zaken bezig bent. Alle andere competentiegebieden spelen altijd een rol.

FIGUUR 1.4 Overzicht van kenmerkende situaties voor aanvankelijk lezen

Niveau 1 Methodelessen verzorgen of werken volgens een vast model

- 1 Je geeft een les aanvankelijk lezen met behulp van een leesmethode waarbij je een nieuw basiswoord en een nieuwe letter aanleert. Je maakt gebruik van verschillende materialen en hulpmiddelen en hanteert afwisseling van werkvormen. Door middel van een schriftelijke evaluatie breng je de leerresultaten in kaart.
- 2 Je geeft een les aanvankelijk lezen met behulp van een methode, waarbij je het analyseren en synthetiseren oefent en een aantal belangrijke letters herhaalt. Je gebruikt verschillende materialen en werkvormen en schakelt de computer in. Je hanteert verschillende instructieprincipes en signaleert problemen van leerlingen.
- 3 Je ontwikkelt de geletterdheid van kleuters door het interactief voorlezen van een prentenboek in een kleine groep. Je introduceert het thema van het verhaal en je geeft kinderen de gelegenheid tijdens het voorlezen op het verhaal te reageren. Je laat één of meer kinderen het verhaal terugvertellen. Je zorgt voor concrete verwerkingsactiviteiten naar aanleiding van het boek.
- 4 Je ontwikkelt de geletterdheid van kleuters door het aanbieden van verschillende taalspeltjes, waarbij je gebruikmaakt van concreet materiaal of een handpop.

Niveau 2 Zelf lessen ontwerpen

- 1 Je ontwerpt een les aanvankelijk lezen rond een zelfgekozen basiswoord. Je leert alle letters van het woord aan en maakt gebruik van materialen uit verschillende methoden of zelf ontwikkeld materiaal.

Niveau 3 Adaptief werken

- 1 Je geeft een les aanvankelijk lezen waarbij je werkt met drie niveaugroepen: een groep die zelfstandig werkt, een groep die instructie krijgt volgens de leesmethode en een risicogroep die intensieve instructie krijgt.
- 2 Je geeft aanvankelijk lezen waarbij je werkt vanuit de leerbehoeften van kinderen, die je op basis van observatie en toetsing hebt vastgesteld. Je biedt kinderen veel materialen aan en je schakelt de computer in bij je onderwijs.
- 3 Je ontwikkelt de geletterdheid bij kleuters en je stemt je activiteiten af op de ontwikkelingsfase waarin kinderen zich bevinden. Je stimuleert kinderen door activiteiten aan te bieden die in de zone van de naaste ontwikkeling liggen. Je richt verschillende (taal)hoeken in met uitdagend materiaal en maakt gebruik van de lettermuur.
- 4 Je neemt gestandaardiseerde leestoetsen af en je stemt je onderwijs af op de uitkomsten van de toets.

Niveau 4 Lessenseries geven en thematisch werken

- 1 Je biedt vanuit een thema verschillende activiteiten aan, waaronder aanvankelijk lezen. Aan de hand van het thema schrijf je in interactie met de kinderen een tekst die het uitgangspunt vormt voor analyse en syntheseoefeningen.
Je biedt gevarieerde lees- en schrijfactiviteiten aan rond het thema en je laat de kinderen kiezen naar interesse. Risicokinderen bied je extra begeleiding.

FIGUUR 1.5 Overzicht van kenmerkende situaties voor technisch lezen**Niveau 1 Methodelessen verzorgen of werken volgens een vast model**

- 1 Je geeft een les technisch lezen met behulp van een methode, waarbij je instructie geeft op het gebied van leesstrategieën of voordrachtsaspecten.

Niveau 2 Zelf lessen ontwerpen

- 1 Je ontwerpt bij een kort verhaal of fragment uit een jeugdboek een les waarin je instructie geeft op het gebied van leesstrategieën of voordrachtsaspecten. Je laat de kinderen in tweetallen oefenen.
- 2 Je geeft kinderen uit groep 7 of 8 instructie voor tutorlezen, waarbij aan kinderen uit de kleutergroepen een prentenboek voorgelezen wordt. In de instructie leg je de nadruk op de voordrachtsaspecten van het technisch lezen.

Niveau 3 Adaptief werken

- 1 Je geeft een les technisch lezen waarin je verschillende niveaugroepen begeleidt. Je geeft een klassikale instructie en laat oefenen met teksten van een verschillend AVI-niveau. Je geeft waar nodig aanvullende instructie en sluit af met een klassikale afronding waarin ook aandacht is voor leesbeleving.

Niveau 4 Lessenseries geven en thematisch werken

- 1 Je test een kind met leesproblemen uit de groepen 4 tot en met 8 en je stelt een diagnose en een handelingsplan op. Je kiest remediërend materiaal om de geconstateerde tekorten op te heffen. Je begeleidt een zwakke lezer gedurende een langere periode met een intensief trainingsprogramma of een remediërend computerprogramma. Op basis van de vorderingen van het kind stel je het handelingsplan bij. Je informeert ouders over de gesignaleerde tekorten, het behandelingsplan en de voortgang van de remediëring.

Samenvatting

De samenvatting van dit hoofdstuk staat op www.pabowijzer.nl.

Opdrachten

1

1.1 Hieronder staan vier fouten die voortkomen uit moeilijkheden van ons alfabetisch schriftstelsel. In subparagraaf 1.2.1 worden drie moeilijkheden genoemd:

- het herkennen van fonemen
- het herkennen van grafemen
- de onduidelijke koppeling tussen grafemen en fonemen

Geef bij de volgende fouten aan welke moeilijkheid van toepassing is.

- a** Een leerling schrijft *klur* in plaats van *kleur*.
- b** Een leerling schrijft *aardug* in plaats van *aardig*
- c** Een leerling leest /mu//is/ in plaats van /muis/
- d** De leerkracht vraagt: 'Welk woord zeg ik: /guh/ /ee//luh/?'
Klaas antwoordt: 'geheel'.

1.2 Welke van de volgende woorden zijn klankzuiver?

rat	poes	help	struik
bed	nu	roos	arts
bezig	leven	best	vee

1.3 Uit welke grafemen bestaan de volgende woorden?

bang	leef	verhaal
stoep	aai	help
schip	vrouw	klant

1.4 Hardop lezen wordt vaak geoefend met een tekst die iedereen al voor zich heeft. De noodzaak tot het hardop lezen is dus niet aanwezig. Bedenk een aantal situaties op de basisschool waarin het hardop lezen wel functioneel is.

1.5 Ga op je stageschool na hoe het voortgezet technisch lezen plaatsvindt. Onderzoek welke groepeeringsvormen worden gebruikt en op welke manier de kinderen instructie krijgen voor de verbetering van hun leesteknik. Inventariseer ook welke visie men heeft op het technisch lezen. Is het lezen vooral een ondersteunende taalactiviteit of meer functioneel, werkt men methodisch of niet-methodisch, geïsoleerd of geïntegreerd, sturend of kindvolgend? Geef ook je eigen visie op hoe je het onderwijs in technisch lezen moet geven.

1.6 Ga bij een les aanvankelijk of technisch lezen die je op je stageschool hebt gegeven, eens na welke vakspecifieke competenties je hebt gebruikt en welke je nog moet ontwikkelen. Maak gebruik van de lijst met competenties die je aan het begin van elk hoofdstuk vindt.